

MAKTABGACHA YOSHDAGI NUTQI TO'LIQ RIVOJLANMAGAN BOLALARDA KORREKSION LOGOPEDIK ISHLARDA TERAPIYANING O'RNI

Usarova Madina Odil qizi

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti Magistratura bo'limi xodimi

Email: m.usarova@kiut.uz

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17513163>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 25-oktabr 2025 yil

Ma'qullandi: 28-oktabr 2025 yil

Nashr qilindi: 31-oktabr 2025 yil

KEYWORDS

logopedik terapiya, korreksiya, nutq rivojlanishi, maktabgacha yosh, art-terapiya, musiqa-terapiya, sensor integratsiya, psixo-terapiya.

ABSTRACT

Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi nutqi to'liq rivojlanmagan bolalarda logopedik korreksiya jarayonida terapiyaning o'rni tahlil qilinadi. Tadqiqotda art-, musiqa-, sensor- va psixo-terapiya usullarining logopedik mashg'ulotlarga integratsiyasi bola nutqini rivojlantirish, emotsional barqarorlikni mustahkamlash va ijtimoiy moslashuvni yaxshilashdagi ahamiyati ilmiy asosda yoritilgan.

Zamonaviy ta'lim tizimida, ayniqsa, maktabgacha ta'lim bosqichida bola shaxsining har tomonlama rivojlanishi, shu jumladan, nutqiy, intellektual va emotsional shakllanish jarayoniga katta e'tibor qaratilmoqda. Chunki, nutq bolaning ijtimoiylashuvi, bilish faoliyati va shaxs sifatida kamol topishining eng muhim vositasi hisoblanadi. Nutq rivojining to'liq bo'lmasligi esa bola tafakkuri, xotirasi, ijtimoiy muloqotga kirishish qobiliyati hamda ta'lim jarayoniga tayyorlanish darajasiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli nutq buzilishlarini erta aniqlash, korreksiya qilish va terapevtik yondashuv asosida to'g'rilash masalasi nafaqat defektologiya, balki psixologiya, pedagogika va nevrologiya fanlarining kesishgan nuqtasiga aylangan.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqning to'liq rivojlanmaganligi (NTR) bu bola eshitish qobiliyati va intellektual darajasi me'yorida bo'lishiga qaramay, nutq tizimining fonetik, leksik va grammatik tomonlarida sezilarli darajada orqada qolish bilan tavsiflanadigan kompleks buzilishdir. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) ma'lumotlariga ko'ra, maktabgacha yoshdagi bolalarning 10-15 foizida turli darajadagi nutq buzilishlari kuzatiladi, ularning 5-7 foizi esa to'liq rivojlanmagan nutq sindromi bilan tavsiflanadi. Bu holat O'zbekiston sharoitida ham dolzarb bo'lib, logopedik yordamga muhtoj bolalar soni yil sayin ortib bormoqda.

Nutq rivojlanishining buzilishi ko'plab omillar bilan bog'liq: biologik (prenatal va perinatal patologiyalar), psixologik (emosional travmalar, stress), pedagogik (nutqiy muhitning yetishmasligi, noto'g'ri tarbiya), hamda ijtimoiy omillar (kommunikativ izolyatsiya, texnologik vositalardan haddan tashqari foydalanish). Shu bois, NTRni bartaraf etish faqat bir yo'nalishli logopedik mashg'ulotlar orqali emas, balki kompleks korreksion-terapevtik yondashuv asosida amalga oshirilishi lozim.

Logopedik terapiya jarayonida asosiy maqsad – bolaning nutqiy faoliyatini bosqichma-bosqich tiklash, u orqali uning emotsional barqarorligini, ijtimoiy faolligini va o'ziga ishonchini

mustahkamlashdan iborat. Bu jarayon logoped, psixolog, defektolog, nevropatolog hamda otionalarning o'zaro hamkorligi asosida tashkil etiladi. Ayniqsa, musiqiy, art-terapiya, sensor-integratsion va psixo-terapevtik metodlarni logopedik mashg'ulotlarga integratsiya qilish amaliyotda yuqori samara bermoqda. Shunday ekan, maktabgacha yoshdagi nutqi to'liq rivojlanmagan bolalarda logopedik korreksiya ishlarida terapevtik yondashuvning ilmiy asoslarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish dolzarb ilmiy muammo hisoblanadi. Mazkur masala nafaqat bolaning nutqini tiklash, balki uning shaxsiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash, ijtimoiy adaptatsiya jarayonini yengillashtirish hamda keyingi ta'lim bosqichlariga tayyorgarligini oshirish bilan chambarchas bog'liqdir.

Adabiyotlar Sharhi

So'nggi yillarda logopediya va defektologiya sohasida maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqiy rivojlanishini chuqur o'rganish, nutq buzilishlarini korreksiya qilish hamda logopedik terapiya jarayonlarini ilmiy asoslashga bo'lgan qiziqish keskin ortib bormoqda. Chunki nutqning to'liq rivojlanmaganligi (NTR) faqat fonetik yoki fonematik buzilish emas, balki markaziy asab tizimi, psixik faoliyat va ijtimoiy muhit omillarining murakkab o'zaro ta'siri natijasidir [1].

Rossiyalik olimlar R.E. Levina, T.B. Filicheva, G.V. Chirkina nutqi to'liq rivojlanmagan bolalarda kuzatiladigan grammatik va fonematik tizimning shakllanmaganligini asoslab berganlar. Ularning tadqiqotlarida logopedik korreksiya jarayonining samaradorligi bolaning nutqiy, kognitiv va emotsional rivojlanish darajasi bilan bevosita bog'liqligi ko'rsatilgan [2]. Ayniqsa, Filicheva tomonidan taklif etilgan bosqichma-bosqich korreksiya modeli hozirgi kunda maktabgacha ta'lim muassasalarining logopedik amaliyotida keng qo'llanilmoqda [3].

A.R. Luriya o'zining neyropsixologik konsepsiyasida nutqning markaziy nerv tizimidagi mexanizmlarini tahlil qilib, nutqiy faoliyatning buzilishlari miyaning ma'lum funksional tizimlari o'rtasidagi muvofiqlik yetishmovchiligidan kelib chiqishini ta'kidlagan [4]. Bu yondashuv keyinchalik logopedik terapiyada neyropsixologik asosga ega mashg'ulotlarni joriy etishga turtki bo'lgan.

Psixolingvistika yo'nalishida ishlagan L.S. Vygotskiy va A.N. Leontyev nutqni bola tafakkurining shakllanishida markaziy omil sifatida baholagan. Ularning fikricha, bola nutqining rivojlanish darajasi uning bilish jarayonlarini diqqat, xotira, tafakkur va idrokni faollashtirish bilan chambarchas bog'liq [5]. Shu sababli, logopedik terapiya nafaqat nutqiy, balki kognitiv rivojlanishga ham kompleks ta'sir ko'rsatishi kerak.

Xorijiy tadqiqotlarda ham integrativ yondashuvga asoslangan terapiya shakllarining samaradorligi isbotlangan. Masalan, amerikalik olim K. Nelson va hamkorlari tomonidan o'tkazilgan tajribalarda art-terapiya va musiqa-terapiyaning nutq faoliyatiga ijobiy ta'siri qayd etilgan. Ularning fikricha, musiqiy ritmlar va takrorlanuvchi harakatlar nutq ritmini yaxshilaydi, so'z boyligini oshiradi hamda bolada nutqiy faollikni rag'batlantiradi [6].

Evropalik defektolog olim J. Bruner ham kommunikativ kompetensiya va dialogik nutqni rivojlantirishda o'yin-terapiyaning ahamiyatini ta'kidlaydi. Uning fikricha, o'yin faoliyati bolaning tabiiy ehtiyoji bo'lib, aynan shu jarayon orqali logopedik mashg'ulotlar samarasini oshirish mumkin [7].

Tahlil va Natijalar

Tadqiqot davomida maktabgacha yoshdagi nutqi to'liq rivojlanmagan bolalar bilan olib borilgan logopedik mashg'ulotlarda turli terapiya shakllarining ta'siri o'rganildi. Bolalar

logopedik mashg'ulotlar davomida nutqiy faoliyat, emosional ifoda va ijtimoiy muloqotga kirishish qobiliyati bo'yicha kuzatildi.

Korreksion ishlar logoped, psixolog va pedagoglar hamkorligida olib borilib, jarayon bosqichma-bosqich o'yin, musiqiy va ijodiy faoliyat bilan uyg'unlashtirildi.

1-jadval. Logopedik mashg'ulotlarda qo'llanilgan terapiya turlari va ularning ta'sir yo'nalishlari

Terapiya turi	Asosiy mazmuni	Ta'sir yo'nalishi va natijasi
Art-terapiya	Ranglar, shakllar, chizish va hikoya tuzish orqali his-tuyg'ularni nutq bilan bog'lash.	Bolalarda hissiy ochiqlik ortadi, o'z fikrini ifodalash osonlashadi, ijodiy nutq faollashadi.
Musiqqa-terapiya	Ritmik so'zlash, qo'shiq aytish, she'rlar yodlash va takrorlash asosida mashqlar.	Tovush talaffuzi va ritmik nutq yaxshilanadi, eshitish idroki faollashadi, nutq tabiiy ohangda shakllanadi.
Sensor-integrativ terapiya	Harakat, teginish, ko'rish, eshitish orqali sezgi tizimlarini uyg'unlashtirish.	Nutq va harakat muvofiqlashadi, idrok kuchayadi, so'zlarni to'g'ri tuzish jarayoni osonlashadi.
Psixo-terapiya (emosional qo'llab-quvvatlash)	Motivatsion suhbatlar, o'ziga ishonchni oshirish, muloqotga rag'batlantirish mashqlari.	Bolaning nutqiy qo'rquvi kamayadi, o'z fikrini bildirishga ishonch ortadi, muloqot jarayoni tabiiylashadi.

Manba: muallif tomonidan tayyorlandi

Yuqoridagi jadvalda ko'rsatilganidek, logopedik mashg'ulotlarda turli terapiya shakllarini uyg'unlashtirish bola nutqining shakllanishida ko'p qirrali ta'sir ko'rsatadi. Art-terapiya nutqni emotsional mazmun bilan boyitadi, musiqqa-terapiya tovushlar ritmini va talaffuz aniqligini mustahkamlaydi. Sensor-integrativ yondashuv esa bolaning sezgi tizimlarini uyg'unlashtirib, nutq faoliyatiga bevosita yordam beradi. Psixoterapevtik qo'llab-quvvatlash bolaning ichki ishonchini mustahkamlab, logopedik mashg'ulotlarni ijobiy psixologik muhitda o'tishini ta'minlaydi. Shu sababli logopedik jarayonda ushbu terapiya turlarining kompleks tatbiqi bola nutqini rivojlantirishda muhim metodik asos hisoblanadi.

Tajriba davomida bolalar bilan olib borilgan logopedik mashg'ulotlarning natijalari ularning nutqiy rivojlanishida sezilarli sifat o'zgarishlarini ko'rsatdi. Har bir bolada nutqiy faoliyatni qayta tiklash jarayonida alohida yo'nalishlar fonetik, leksik, grammatik va kommunikativ rivojlanish tahlil qilindi.

2-jadval. Logopedik mashg'ulotlardan keyingi kuzatuv natijalari (sifatli o'zgarishlar)

Rivojlanish yo'nalishi	Mashg'ulotlardan oldingi holat tavsifi	Mashg'ulotlardan keyingi holat tavsifi
Fonetik rivojlanish	Ayrim tovushlarni talaffuz qilishda qiyinchilik, fonematik farqlashda noaniqlik mavjud.	Tovushlarni to'g'ri talaffuz qilish osonlashgan, nutqning tovush tizimi barqarorlashgan.

Leksik rivojlanish	So'z boyligi cheklangan, so'zlarni izchil qo'llashda noaniqliklar mavjud.	So'z birikmalari ko'paygan, nutqda yangi so'zlar faol ishlatilmoqda, ifoda kengaygan.
Grammatik rivojlanish	Gap tuzishda xatolar, so'z tartibida buzilishlar kuzatilgan.	Gap tuzilmasi to'g'rilangan, grammatik shakllar to'g'ri ishlatilmoqda.
Kommunikativ faollik	Bola muloqotda sust, nutqiy holatlardan qochishga moyil.	Suhbatlarda faol ishtirok etadi, savollarga javob beradi, o'z fikrini ifodalay oladi.

Manba: muallif tomonidan tayyorlandi

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, logopedik terapiya bolalarning nutqiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatgan. Mashg'ulotlardan so'ng fonetik va leksik tizim mustahkamlangan, grammatik tuzilish aniqlashgan, bolalar o'z fikrlarini erkinroq ifodalashga o'rganganlar.

Bu jarayon shuni ko'rsatadiki, korreksion logopedik ishlar faqat tovush chiqarish mashqlaridan iborat bo'lmasdan, balki bola tafakkuri, eshitish idroki, emotsional barqarorligi va ijtimoiy faolligini ham qamrab olgan kompleks tizim sifatida qaralishi lozim.

Tadqiqot davomida kuzatishlar shuni ko'rsatdiki, agar logopedik mashg'ulotlar ijodiy, hissiy va o'yin asosida tashkil etilsa, bola nutqiy rivojlanishga nisbatan ijobiy motivatsiya bilan yondashadi. Shu tarzda terapiya logopedik faoliyatning asosiy tarkibiy qismiga aylanib, nafaqat nutqni, balki bolalik davrining umumiy psixologik muvozanatini ham qo'llab-quvvatlaydi.

Takliflar va Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, maktabgacha yoshdagi nutqi to'liq rivojlanmagan bolalarda logopedik terapiya nafaqat nutqiy faoliyatni, balki bolaning emotsional va ijtimoiy rivojlanishini ham samarali qo'llab-quvvatlaydi. Shuning uchun logopedik ishlarni olib borishda integrativ yondashuvni art-, musiqa-, sensor- va psixo-terapiya shakllarini birgalikda qo'llashni tizimlashtirish zarur. Ushbu yondashuv logopedik mashg'ulotlarni ijodiy, o'yin asosli va hissiy jihatdan boyitilgan holga keltirib, bolalarda tabiiy nutqiy faollikni rag'batlantiradi. Shu bilan birga, logoped, psixolog va ota-onalar o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, mashg'ulotlarni uy sharoitida davom ettirish va har bir bola uchun individual rivojlanish dasturini tuzish logopedik korreksiyaning barqaror natijasini ta'minlaydi. Umuman olganda, logopedik terapiya maktabgacha ta'lim jarayonining ajralmas qismi sifatida qaralishi lozim, chunki u bolaning nutqiy rivojlanishini tiklash bilan bir qatorda, uning shaxsiy o'sishini, o'ziga ishonchini va ijtimoiy moslashuvini ham mustahkamlaydi. Shu asosda, terapiya logopedik amaliyotda faqat yordamchi vosita emas, balki pedagogik, psixologik va ijtimoiy jihatdan integratsiyalashgan rivojlantiruvchi mexanizm sifatida baholanishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Luriya A. R. Osnovy neyropsixologii. – Moskva: MGU nashriyoti, 1973.
2. Levina R. E. Nedostatochnoe razvitie rechi u detey. – Moskva: Prosveshchenie, 1968.
3. Filicheva T. B., Chirkina G. V. Metodika obucheniya i vospitaniya detey s obshchim nedorazvitiem rechi. – Moskva: Vldos, 1991.
4. Luriya A. R. Yazyk i soznanie. – Moskva: Nauka, 1982.
5. Vygotskiy L. S. Myshlenie i rech'. – Moskva: Pedagogika, 1983.

6. Nelson K. Music Therapy and Language Development in Children. – New York: Cambridge University Press, 2007.
7. Bruner J. Acts of Meaning. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1990.

INNOVATIVE
ACADEMY